

The Critique of Neoliberalism in the Context of Veblen and Polanyi*

Hasan İSLATİNCE¹ & Ahmet Barış SERMEN²

Keywords

Production,
Consumption,
Market, Culture.

Abstract

The limits between production opportunities and consumption needs are determined by the instrumental rationality of the markets. Flexible production as the ultimate result of commodification has tuned out to be a compulsory form of existence for the labor. The reflexes of individuals towards this transformation can be manipulated by conspicuous-symbolic consumption. Neoliberalism, appropriates institutional-cultural structures as inputs in the market mechanism. Self narratives of individuals as economic units take after the homoeconomicus typology. While the process reproduces its legitimacy with the tools of the advanced cultural industry, the arguments of mainstream economics take the form of a reflexive structure. In terms of the main motivation of this study, the commodification tendency and the dynamics behind this tendency refers to Karl Polanyi's ideas. On the other hand, evolutionary-anthropological critique of capitalism is materialized in the rich theoretical heritage of Thorstein Veblen.

Article History

Received
23 July, 2018
Accepted
10 Sep, 2018

Veblen ve Polanyi Bağlamında Neoliberalizm Kritiği*

Anahtar Kelimeler

Üretim, Tüketim,
Piyasa, Kültür.

Özet

Üretim olanakları ve tüketim ihtiyaçları arasında değişen sınırlar, piyasaların araçsal rasyonalitesi altında belirlenmektedir. Metalaşmanın nihai sonucu olarak ortaya çıkan esnek üretim, işgücü için seçeneksiz bir varoluş biçimine dönüşmektedir. Bireylerin bu dönüşüme yönelik refleksi, gösterişçi-gösterge tüketim vasıtasıyla manipüle edilebilmektedir. Neoliberalizm, kurumsal-kültürel yapıları piyasa mekanizmasına birer girdi olarak dahil etmektedir. Bireyler, iktisadi birimler olarak geliştirdikleri yaşam anlatısı ile homoeconomicus tipolojisine yakınsamaktadır. Süreç, gelişmiş kültür endüstrisi araçları ile meşruluğunu yeniden üretirken, yerleşik iktisadın argümanları düşünömsel bir yapı biçimini almaktadır. Bu çalışmanın temel motivasyonu açısından metalaşma eğilimi ve bu eğilimin arkasındaki dinamikler, Karl Polanyi'yi işaret etmektedir. Kapitalizmin, evrimsel-antropolojik kritiği ise, Thorstein Veblen'in zengin teorik mirası ile somutlaşmaktadır.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
23 Temmuz 2018
Kabul Tarihi
10 Eylül 2018

* Bu çalışma "Thorstein Veblen ve Karl Polanyi Perspektifinde İktisadi Dönüşüm" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir

¹ Corresponding Author, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hislatin@anadolu.edu.tr

² Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1. Giriş

Schumpeter, kapitalizmin ilerleyişini sekteye uğratacak olan temel unsurun, ekonomik bir kaostan ziyade kendi sosyal kurumlarında meydana gelecek reaksiyoner eğilimler olacağını öngörmekteydi (2010, s.78-79). Ticari kapitalizmden finansal kapitalizme doğru gerçekleşen dönüşüm ile, Schumpeter'in reaksiyoner eğilimlerin karşısında tayin ettiği 'yaratıcı yıkım' ve 'yeniden üretim' arasındaki ayırım muğlaklaşmaktadır.

Neoliberalizmin piyasalaşma eğilimi neticesinde üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıklarında yaşanan dönüşüm toplumsal bireyleri yalnızca iktisadi öznelere indirgememekte, ayrıca bireylerin üretim ve tüketim sahalarındaki rolünü, piyasa ideolojisine düşünümsel bir yapı kazandıracak nitelikte biçimlendirmektedir. Zira kamusal görüşü doğrudan belirleyen toplumsal bilgi, dili kullanım tercihinden medya organlarına kadar geniş bir yelpazede inşa edilebilmektedir (Mendell, 2003, s. 8). Kültür endüstrisi araçları ve metalaşma eğilimi ile kurumsal ilişkilerde yaşanan çözülüş, bireyleri ekonomik gerçeklik karşısında edilgenleştirdiği oranda ekonominin 'yaratıcı' yönü de piyasanın araçsal rasyonalite sınırlarında kavramsal anlamını yitirmektedir.

Birey ve meta arasındaki bağ, piyasa mantalitesi lehine biçimlendiği sürece iktisat literatürünün genel çerçevesinde yer alan kavramsal boşluklar görünür olmaktadır. Modern üretim biçimleri ve tüketim alışkanlıkları ile neoklasik metodoloji arasındaki uçurum derinleşmektedir. Bu dönüşümün yalnızca epistemolojik değil ontolojik bir süreç olduğu dikkate alınır, teorik noksanların tetiklediği iktisat emperyalizminin varoluş koşulları anlamlı kılınacaktır. Diğer taraftan, piyasa mantalitesinin düşünümsel yapısını canlı tutan motivasyon, yerleşik iktisadın hipotetik tasarımları - homoeconomicus, kıtlık, fayda, vb. temel iktisadi argümanlar- vasıtasıyla üretilmektedir. İktisat teorisi ve iktisadi hayatın gerçekliği arasındaki uzlaşmazlık ekseninde, disiplin retoriğinin tartışma alanının sınırlarını belirlediği açıkça ifade edilebilir (McCloskey, 1983, s. 490-495). Dolayısıyla yerleşik iktisat teorisinin temelinde yer alan temel iktisadi kavram ve varsayımların kritiği, bu izlek bağımlılığında süregelen iktisat kavrayışının kritiği anlamına gelmektedir. Keynes'in (2010, s. 9) de ifade ettiği gibi zorluk yeni fikirlerin anlaşılmasında değil, kökleşmiş eski fikirlerden uzaklaşılmasında yatmaktadır.

Schumpeter'in, kendi kurumlarının çözülüşü bağlamında sürdürülebilirliğinden kuşku duyduğu kapitalizmin varoluş koşullarını yeniden üretebilme gücü, piyasalarının statik-emperyal doğası ve sosyal kurumların dinamik-kültürel yapısı arasındaki çatışmadan beslenmektedir. Metalaşma-piyasalaşma eğiliminin, ekonomik yapının sürdürülebilirliği için yegane unsur olduğunu tanıtlamak, ve buna bağlı olarak meydana gelen esas tahribatın ise piyasa mekanizmasına dahil kılınan piyasa dışı kültürel-kurumsal ilişkiler üzerinde gerçekleştiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Meta fenomeni üzerine inşa edilen iktisadi yaşam -ve teori-, bireylerin ekonomik ilişkileri kavrayışları ile somutlaşmaktadır. Neoliberalizmin yeniden üretim baskısı altında esnek üretim, işgücü için seçenezsiz bir varoluş biçimine, tüketim ise özneleşmenin kurucu unsuru haline evrilmektedir. Piyasalaşma eğilimine karşı koyamayan kurumsal-kültürel bileşenlerin zayıflama eğilimi neticesinde bireyler homoeconomicus tipolojisine yakınsamaktadır.

Veblen'in evrimsel-antropolojik kritiği birey-meta-toplum üçgenini serimlemekte, Polanyi'nin metalaşma-piyasalaşma vurgusu ise piyasa toplumunun arkasındaki dinamikleri tanılamaktadır. Üretim ve tüketim ilişkilerinde gerçekleşmekte olan dönüşümü irdeleme noktasında kurumsal iktisadın, geleneksel düşünüşten daha yüksek bir açıklayıcılığa sahip olduğu açıkça ortadadır.

2. Veblen'in Düşünsel Birikimi

Newtonian fiziğin enerji koruma postulatları ile uyumlu olan tümdengelimci metodun, kendi öznesini -kurgusal bir töz olarak iktisadi eyleyen- tayin etmesi kaçınılmazdır. Ancak bu öznenin, ahistorik ve soyut karakterine karşılık; dinamik özneler ve statik metodoloji çatışmasından mekanik yeniden üretim koşullarının ortaya çıkışı, disiplinlerarasılığın iktisat teorisi için bir tercih değil zorunluluk olduğunu tanıtlamaktadır. Veblen'in yerleşik iktisat olarak tanımladığı neoklasik iktisadın (Özveren, 2007, s.21), özneleri birer nicel parametreye indirgeyen tek boyutlu yaklaşımı ise birey ve toplum arasındaki bağıntıları açıklamakta yetersiz kalmakta, sosyal dinamikler ve ekonomik ilişkiler arasındaki ilişkiyi manipüle etmektedir. Kurumsal İktisat Okulu'nun *defacto* kurucusu olarak Veblen'in, iktisadi düşünceler tarihinde heteredoks bir figür olarak yer alması yerleşik iktisadın katı metodolojisine olan karşıtlığından ileri gelmektedir.

Veblen'in hocası John Bates Clark'ın da etkileşimde bulunduğu Alman üniversitelerin 19. yüzyılın entelektüel birikiminde oynadığı başat rol ve düşünüş (Küçükkalay, 2015, s. 300), İngiliz ekolünün varsayımsal-tek tip özne tasviri ve evrensel iktisat yasaları oluşturma eğilimini yadsıması bakımından (Kama, 2011, s. 187), Alman Tarihçi Okulu'nu Veblen'in düşünsel birikiminde önemli bir basamak haline getirmektedir. Her ne kadar Veblen, ekolün erken dönem çalışmalarını aşırı ampirik ve teoriden yoksun olarak yorumlasa da Gustav von Schmoller, Werner Sombart ve Max Weber gibi ikinci kuşak mensupları ile arasında düşünsel paralellikler kurulabilmektedir (Milonakis ve Fine, 2009'dan aktaran Önder, 2015, s. 58). Kapitalist sistemin hareket mekanizmasının -basit bir neden-sonuç ilişkisinin- reddi bakımından Weber ile (Kızılkaya, 2007, s. 191-192), kültürel faktörlerin tüketim kararları üzerindeki tesirini dikkate alması bakımından Sombart ile (Hürmeriç ve Baban, 2012, s. 95), sosyal kurumlar ve bireysel eylemler arasındaki ilişkide yer alan psikolojik faktörleri vurgulaması bakımından ise Schmoller ile (Önder, 2015, s. 60-61), Veblen arasında benzerlikler kurmak mümkün gözükmektedir. Tarihçi Okul ve Veblen'de birey, yerleşik iktisadın hipotetik-soyut tasvirinin aksine sosyal gerçeklikle kuşatılmaktadır. Bu çıkarsamanın, tümevarımsal nitelikte olması bakımından bir tasvir değil teşhis olarak okunması son derece önemlidir. Zira bilimsel araştırma metodu bakımından kartezyen-kantçı düşünüşün statik birim varsayımının karşısında konumlanan Amerikan Pragmatik Felsefesi, süreci, araştırmanın temel niteliği olarak içselleştirmesi ve etki-tepki mekanizmasını - düşünce/eylem birliği- temel unsur olarak kavraması bakımından tümdengelimci metodu dışlamakta ve Veblen için tutarlı bir felsefi dayanak sağlamaktadır. Veblen'in çalışmalarında, ekolün John Dewey, Charles Pierce ve William James gibi öncü isimlerinin katkıları net bir biçimde gözlemlenebilmektedir (Medema, Mercurio ve Samuels, 1999, s. 421).

Evrım olgusu, Veblen'in çalışmalarında dışsal bir faktör olarak değil; teorik katkılarının temelinde yer alan kurucu unsur olarak yer almaktadır. Neoklasik iktisadın fizik disiplininin ödünç aldığı 'denge' yaklaşımının, evrimci 'değişim' metaforu ile ikamesini sık sık vurgulayan Veblen, alışmalarını 'Kurumsal İktisat' kapsamında adlandırmak yerine 'Evrımsel İktisat' kavramını tercih ederken (Özveren, 1998'den aktaran Beyhan, 2007, s. 401), kendisini de 'post-darwinist' olarak tanımlamaktadır (Hodgson, 1994, s. 20). Lamarckiyan evrim şeması ile temellenen ve psiko-sosyal fenomenleri biyolojik indirgemecilik ile çözümleme çabasını yansıtan Spencer'cı yaklaşım -sentetik felsefe- 19. Yüzyılın son çeyreğinde egemen evrim anlayışı olarak tezahür etmektedir (Hodgson, 1998, s. 416). Amerikan pragmatik felsefe geleneği öncülerinden Charles Pierce, William James gibi Spencer eleştirmenlerinin etkisi altındaki Veblen, zamanla Darwinci evrim anlayışına yakınsayacak olsa da doktora tezini Spencer-Kant karşılaştırması üzerine hazırladığı bilinmektedir (Önder, 2015, s. 55-56). Veblen'in biyolog Jacques Loeb, zoolog ve psikolog olan C. Lyold Morgan gibi isimlerle olan yakın ilişkisi ise, biyolojik determinizmden Darwinizme doğru yönelimine hız kazandıracaktır (Hodgson, 1998, s. 417-422). Biyolojik belirlenimciliğin yadsınmasından doğan boşluk, psiko-sosyal çevrenin rolünü öne çıkaran antropoloji disiplini ile doldurulacaktır. Veblen'de eylem, kendisini şekillendiren bileşenler ile anlamlı kılınırken, toplumsalın sınırlarında açık uçlu bir nitelikle donatılmaktadır. Veblen'in çalışmalarının temel dayanağı olan evrim olgusu, her türlü teleolojik yaklaşımdan uzak ardışık-kümülatif bir nedenselliği işaret etmektedir. Farklı bir söylem ile ifade edilirse, metodolojik bireycilik ile metodolojik kolektivitizme aynı mesafeden karşı durulmaktadır. Veblen için; suni bir iktisadi özne ve metaforik bir denge kavramı ile devinim kazanan yerleşik paradigma, doğa bilimlerinin yöntem ve araçları ile etkinlik kazanamamaktadır.

Veblen'i revizyonist olarak yorumlayan dikkat çekici çalışmalara (Sawyer, 2015, s. 467-473), ve Marks'ın Darwin'in '*Origin of Species*' isimli meşhur çalışmasına verdiği büyük öneme karşılık (Öncü, 2015, s. 7-9), marksizmin neo-hegelci deterministik özünün Veblen'in '*The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers*' isimli çalışması ile terk edildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Amerikan Kurumsal İktisat ekolünün önde gelen isimlerinden J.R. Commons ve Clarence Ayres ise Veblen'in Darwinizm anlayışını henüz 20. yüzyılın ilk çeyreğinde işlevsiz ve demode olarak yorumlayacaktır (Hodgson, 2003, s. 91-92). İronik bir biçimde, Veblen'in fiziksel denge metaforu karşısına konumlandırıdığı biyolojik süreç vurgusu Alfred Marshall'da karşılık bulsa da, iktisat disiplini içerisinde köklü bir yapı kazanamayacaktır (Hodgson, 1994, s. 19-20).

"Doğa bilimlerinde, evrimsel bilimler ile evrimsel bilimlerden önceki bilimler arasındaki fark, olgular üzerindeki ısrarda yatmaz... Farklılık, karşılaştırılan iki farklı nesil bilimcilerinin spiritüel tutum ve bakış açısındadır. Meseleyi başka bir şekilde ifade etmek gerekirse farklılık, bilimsel amaçla olgulara kıymet biçmekten ya da hangi olgulara değer verilmesi gerektiğinden kaynaklanan farklılıktır." (Veblen, 2017, s. 74)

3. Polanyi'nin Düşünsel Birikimi

Veblen'in fikirleri çerçevesinde tanımlanan Asıl Kurumsal İktisat ekolü ile düşünsel yakınlığına karşılık Polanyi'nin, '*kurumlaştırılmış bir süreç*' olarak tanımladığı

iktisat disiplininin öncüleri arasında ilk akla gelen isimlerden biri olduğunu söylemek güç (Özveren, 2007, s. 19). Polanyi'nin çalışmalarında meta ve piyasa kavramları üzerinde belirsiz ve çelişkili ifadeler -tartışmaya açık bir şekilde- gözlemlenebiliyor olsa da metalaşma-piyasalaşma eğilimini anlamaya yönelik katkıları modern kurumsal analiz açısından değerli çıktılar sağlamaktadır (Hodgson, 2016, s. 12-19). Öyle ki, 1929 Buhranı ve 2008 Krizi arasındaki yapısal benzerliklere ışık tutması, dolayısıyla her iki tarihten önce ortaya çıkan ve göreceli refah dönemi ile bağdaştırılan 19. yüzyıl sonu liberalizmi ile neoliberalizm arasındaki anolojileri kolaylaştırması bakımından anlamlı bir ilgi kazanmaktadır (Maucourant ve Plociniazak, 2013, s. 527).

Geç 19. yüzyılın morfolojik yapısını baskın bir şekilde belirleyen liberal düşünceden, 20. yüzyılın ilk yarısında doğan totaliter rejilere kadar varan dönem, Polanyi'nin düşünce dünyasında önemi kırılmalar yaratmaktadır. Budapeşte'deki Gençlik yıllarında tesiri altında kaldığı entelektüel çevre, György Lukacs, Karl Mannheim ve Arthur Koestler gibi farklı uçlardan düşünürler ile etkileşim kurmasını sağlamaktadır (Buğra, 2014, s. 13) (Luban 2017, s. 70). 1908 yılında, Polanyi'nin yöneticiliğini yapmakta olduğu Galile Çevresi'nin (*Galileo Circle*) faaliyetleri üzerinde etkili bir isim olan Ernst Mach'ın, Amerikan Pragmatik Felsefesi ile kurduğu organik bağlar (Stadler, 2017, s. 1-12), Polanyi'yi "bilimsel çalışmalarda metodoloji seçiminin etik normlardan bağımsız olamayacağı" düşüncesine itmektir (Buğra, 2014, s. 13). Diğer taraftan Pazar Çevresi (*Sunday Circle*) ile arasındaki dirsek teması, Lukacs'ın etkisinde marksizme yönelimini sağlasa da sınıf kavramı temelinde ortodoks marksizmden keskin kopuşlar yaşadığı gözlemlenebilmektedir (Buğra, 2014, s. 13-14). Nitekim Polanyi'nin Viyana'ya yerleşeceği 1919 yılından önce Bernstein'ci revizyonizmin takipçisi olan Ulusal Radikal Burjuva Partisi'de (*National Radical Bourgeois Party*) aktif bir rol aldığı bilinmektedir (Luban, 2017, s. 70). Pragmatizmin doğal bir sonucu olarak deterministik savların reddi, Polanyi ve Veblen'i ortodoksiden kopuş noktasında yakınlaştırmaktadır. Bernstein'ci revizyonizmin, neo-hegelci yaklaşım yerine evrimci izleği takip etmesi ise iki sosyal bilimci arasında paralellikler kurulabileceğini göstermektedir.

Polanyi'nin *magnum opus*'u 'Büyük Dönüşüm'ü (*The Great Transformation*) biçimlendiren Viyana döneminin arka planında, marksizmi eleştirel bir süzgeçten geçirmesine olanak sağlayan Ilona Duczynska ile tanışması, 'Kızıl Viyana' (*Red Vienna*) deneyimi ve Avusturya İktisat Okulu temsilcileri ile yaşadığı tartışmalar baskın olarak bulunmaktadır. Ortodoks marksizmden kopuş kalıcı olarak gözükse de, Polanyi'nin hayali metalar ve gömülülük (*embedded*) kavramları ile Marks'ın meta fetişizmi ve yabancılaşma tahlilleri arasında ortak bileşenler kolaylıkla farkedilmektedir. Viyana'da gerçekleştirilen demokratik sosyalizm deneyimi ise Polanyi'nin sosyalizm anlayışını nihai anlamda şekillendirmektedir (Luban, 2017, s. 71-72) (Behrent, 2016, s.436). Veblen'in mühendislere atfettiği devrimci rol, Polanyi'de bir bütün olarak toplumun geniş kesimlerini işaret etmektedir. Polanyi, emeğin metalaşmasının yıkıcı sonuçları ile birlikte serimlediği 1795 Speenhamland Yasası'nı, piyasa ekonomisini aşma çabası olarak gördüğü 1918 Kızıl Viyana deneyimi ile mukayese etmesine karşılık bu deneyim, Avusturya Okulu mensubu liberal iktisatçılar tarafından -İngiliz Yoksulluk Yasası'nın (*British Poor*

Law) yıkıcı sonuçlarına dikkat çekilerek- hedef tahtasına konmaktadır (Behrent, 2016, s. 436). Bu ayırım, liberal iktisadi geleneğin soyut ekonomizmini, kültürel-etik değerleri barındıran bir paradigma ile teşhis etmesi bakımından anlamlı bir noktadır. Fiyat sistemine müdahelenin denge üzerinde yaratacağı bozulmalara ve planlı ekonominin etkinsizliğine sık sık vurgu yapan Ludwig von Mises'in, ekolün fikri önderi olarak bilinmesine karşılık zayıf bir etki alanına sahip olduğunu söylemek mümkün. Sadece yarım yüzyıl sonra, piyasa tutuculuğu ve neoliberalizm hakim görüş olacağı gibi, Mises'in en ünlü öğrencisi Friedrich von Hayek de ekonomi politikalarının esin kaynağı olacaktır (Somers ve Block, 2014, s. 30).

1930'lar Avrupasında esen faşizm rüzgarları, Polanyi'nin modern toplumun dayanaklarını Hıristiyanlığın köklerinde aradığını gösteriyor olsa da, ilerleyen dönemlerde dini etiğin etki alanını sorgulayarak yapısalcı çizgiyle aynı hizaya geldiği ifade edilebilir (Behrent, 2016, s. 442-443). Nitekim Karl Marks, Max Weber, Ferdinan Tönnies gibi iktisatçı ve sosyologların yanı sıra Bronislaw Malinowski, Franz Boas, Alfred Radcliffe-Brown gibi öncü antropologların etkisi Polanyi'nin geç dönem çalışmalarında net bir şekilde farkedilmektedir (Buğra, 2014, s. 16) (Behrent, 2016, s. 440). Veblen'in biyolojik indirgemeciliği yadsıyarak ulaştığı antropoloji disiplini; Polanyi'nin metodolojik hümanizmi reddi ile tekrardan öne çıkmaktadır. Veblen'de antropoloji, içgüdülerin tarihsel bağlamda tesirini gerçeklerken, Polanyi'nin ekonomik antropolojisi, üretim ve bölüşüm organizasyonlarının tarihsel mukayesesini anlamlandırmaktadır.

4. Veblen'in Teorik Katkıları

Veblen'in ilkel toplumların yaşayış şekilleri ile kendi döneminin sosyal ilişkileri arasında kurduğu analogiler, 19. yüzyıl kapitalist üretim ilişkilerinin antropolojik bir zeminde çözümlemesini sağlamaktadır. Yaklaşımın psikolojik-biyolojik dayanakları ise Veblen'in çalışmalarının 21. Yüzyıl sosyal koşullarına adaptasyonunu mümkün kılmaktadır. Metalar, farklı görünümlemler ile biçimsel değişikliğe uğrasa da mübadeleye konu olması bakımından somutlaşmaktadır (Marks, 2013, s. 93). Meta, eyleme iktisadi bir anlam katarken özneleri de üretici ve tüketici olarak kimlik sahibi kılmaktadır. Üretim ve tüketim fenomenlerinin birbirleri ile kurdukları ilişkinin, antagonist bir yapıdan ziyade tamamlayıcı nitelikte olduğu ifade edilebilir. Üretim-tüketim ve üretici-tüketici kavramları arasındaki etkileşimin eş yönlülüğü, iktisadi ilişkiler ile sosyal ilişkilerin eşgüdümlülüğünü yansıtmaktadır.

Veblen, öznelerin eylemlerindeki temel motivasyonu 'kurum' (*institution*) ve 'içgüdü' (*instinct*) kavramları ile teorileştirmektedir. Kurumların görece dinamik yapılarının aksine içgüdülerin girift ve tikel bağlamda açıklanabilirliğe sahip olması, öznelerin ağırlıkla geçmiş sosyo-kültürel mirasları tarafından biçimlendirildiğini işaret etmektedir. Soyut bir veri olarak değil, birikimli nedenselliğin sonucu olarak tezahür eden içgüdüler iki kanala ayrılmaktadır. Uсталık içgüdü (workmanship), aylak-boş merak içgüdü (*idle curiosity*) ve ebevyenlik içgüdü (*parental bent*) olarak sınıflandırılan yapıcı içgüdüler, ve yağmalama eğilimi (*predatory bent*) olarak da ifade edilen yıkıcı içgüdüler (Baş Dinar, 2013, s. 49) (Güleç, 2015, s. 66). İçgüdü ve eğilimlerin aksine kültürel aktarım mekanizması aracılığıyla somutlaşan kültürel görecelik (*cultural relativity*) ise, içgüdü ve kurum fenomenleri arasında köprü görevi görmektedir.

Özçelik bu durumu “..demek ki temel içgüdüler insanı insan yapan özlerse, kurumlar da kültürlerin özüdür.” (2007, s. 226) biçiminde ifade ederken, bu çalışmayı referans alan Dinar “..nasıl içgüdüler insanı insan yapan temel öz ise, kültür de kurumların temel özü olarak kabul edilmektedir” ifadesini tercih etmektedir (2013, s. 50). Vurgu, ilişkinin vektörel yönünde değil yüksek belirleyiciliğindedir. Karşıt içgüdüler, iki zıt yönlü faaliyeti tetiklemek suretiyle kurumları biçimlendirmektedirler. Yapıcı içgüdülerin baskınlığı sonucunda toplumsal faydayı olumlu yönde etkileyen -gereksinimlerle uyumlu- faaliyetler devingen-teknolojik olarak sınıflandırırken, teknolojik ilerlemeyi ve toplumsal faydayı sekteye uğratacak nitelikteki ‘statik-törenselle’ faaliyetler yıkıcı-yağmacı içgüdülerden beslenmektedir (Özçelik, 2007, s. 214). Benzer bir biçimde, yapıcı ve yıkıcı içgüdüler de, kaynağı oldukları davranışlar ile somutlaşmaktadır. Zira kültürel aktarım mekanizması dikkate alındığında, tekrar yoluyla somutlaşan alışkanlıkların yerleşiklik kazanabilmesi, sosyal çevrenin onay mekanizmasına bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla Veblen’in (2015, s. 171) hakim düşünce alışkanlıkları olarak tanımladığı ve öznelerin davranışlarını şekillendiren kurumların dinamiklerini kavramak, öznelerin tabi olduğu toplumun kültürel yapısını serimlemeyi gerektirmektedir. İktisadi bağlamda bu çaba, üretim ve tüketim ilişkilerindeki dönüşümü işaret etmektedir.

“Diğer tüm insan kültürleri gibi, bu maddi medeniyet de bir kurumlar düzenidir. Kurumsal işleyiş ve kurumsal gelişimdir. Ne var ki kurumlar da alışkanlıkların ürünüdür. Kültürün gelişimi alışkanlıkların kümülatif silsilesidir ve bu kültürün yolları ile araçları, insan doğasının, sürmekte olan kümülatif değişimlerdeki iradesiz, kümülatif ancak bir şekilde de tutarlı silsilelerle farklılaşan zorunluluklara verdiği alışılmış tepkilerdir. İradesizdir çünkü her yeni hareket, alışılmış tepki biçiminde daha da yeni bir değişime neden olan yeni bir durum yaratır; kümülatiftir çünkü olarak her yeni yeni durum, kendinden öncekinin bir çeşididir ve geçmişte olan şeylerden etkilenen nedensel faktörleri içerir; tutarlıdır çünkü insan doğasının altında yatan davranışlar tepkilerin gerçekleşmesi sayesinde ve alışkanlığın etki ettiği zemin tözsel olarak değişmeden kalır” (Veblen, 2017, s. 185-186).

Yapıcı içgüdüler, bir bütün olarak ‘üretici güçler’in eylemleriyle karakterize iken, aylak sınıf, toplumsal faydadan arındırılmış yağmacı davranış biçimlerinin öznesi olarak tayin edilmektedir. Veblen bu zümrenin köklerini barışçıl ekonomiden (the peaceable era) barbar ekonomiye (the barbarian era) geçiş sürecinde bulmakta ve özellikle kadın bedeni üzerindeki tahakkümü dikkate alarak mülkiyet kavramı ile özdeşleştirmektedir (Veblen, 2017, 27-28). Dayanışma bazlı barışçıl ekonomiden mülkiyet ve savaşçılık temelinde yükselen yağmacı nitelikteki barbar ekonomiye geçiş göstermektedir ki teknolojik düzeye bağlı kategorileştirmeye karşılık iki dönem arasındaki farklılığın temeli mekanik değil manevirdir. Nitekim Veblen, şiddetin her iki dönemde de var olduğu önermesi üzerinden, yağmacı-barbar evredeki yıkıcı davranış kalıplarının dışsal bir olgu değil, kalıplaşmış-yaygın bir eğitim, tutucu-statik bir düşünce alışkanlığı olduğunu belirtir (Veblen, 2017, s. 23-24).

Veblen’ci ‘gösterişçi tüketim’ kritiğinin öznesi olan aylak sınıfın, üretici güçlerden kopuşu, kendisini ‘yaşamak için çalışmak’ prensibinden soyutlayacak mülkiyet kavramı ile başlarken, toplumsal değer yargıları güç ilişkilerine bağlı olarak biçimlenmektedir. Zira toplumsal güç dengesi, kültürel yapıyı şekillendirmektedir. Bireysel yetenek ve cesarete değer biçilen barbar evrede, rekabet dayanışmanın yerini alırken; Veblen’in endüstriyel faaliyet-ticari faaliyet ayrımının antropolojik kökenleri, yine güç dengesinin belirleyiciliği altında kendisini meşrulaştıracak etiği de beraberinde getirmektedir. Üretim ve tüketim ilişkilerinin kurucu unsuru olarak tanımlanan meta, mülkiyet kavramının da esas parametresi olarak görünürlük kazanmaktadır. Veblen’de odak, mal ve hizmetin taksonomik değerlendirilmesinde değil tarihsel analizinde yatmaktadır ki bu durum postmodernizm evresinde meta-mülkiyet ilişkisini netleştirmektedir. Kitlesele tüketim alışkanlıkları üzerinde güç sahibi olan aylak sınıf, üretim araçları üzerinde kurduğu mülkiyet ile ‘endüstri kaptanları’ olarak kodlanırken, yapıcı içgüdüler makine süreci (*machine process*), yağmacı eğilimler ise parasal-ticari girişim (*business enterprise*) ile özdeşleşmektedir (Gürkan, 2007, s. 245-246).

Mülkiyet yapısını belirleyen üretim araçlarının toplumsal dağılımı neticesinde üretim organizasyonlarına yön verme -sabotaj yolu ile üretimi kısma- erkine ulaşan endüstri kaptanları varoluş dayanakları ile tutarlı bir davranışta bulunmaktadır. Zira güç dengelerinde yıkıcı bir değişikliğe sebebiyet vermeden sürdürülebilecek ‘gösterişçi tüketim’, üretim tercihleri üzerinde baskın bir karar kademesi gerektirmektedir. İktisadi organizasyonun çevrimlerinde bu boşluk aylak sınıf ve endüstri kaptanları tarafından doldurulurken, mülkiyete bağlı güç ilişkileri daimi kılınarak, hiyerarşik yapılanmanın ‘doğal’ bir sonuç olduğu tahayyülü derinleştirilmektedir.

Adam Smith ve John S. Mill gibi klasik iktisadın öncüleri tarafından dahi, ahlaki açıdan, üretken olmayan tüketimin israfa yol açacağı vurgulanmaktadır (Kızılkaya, 2002, s. 80-81). Ancak Veblen, toplumsal bir dinamiğe dikkat çekmektedir; üretim sürecinden soyutlanarak edinilen ‘gösterişçi boş zaman’ın, ‘gösterişçi tüketim’ olarak ifasının temel motivasyonu, aylak sınıfın kendisini alt ve orta sınıflardan farklılaştıracak statünün devamlılığını sağlamaktır (Veblen, 2015, s. 71-72). Veblen bu durumu “Bu kişiler para harcamaya muktedir olduklarını göstermek isterler. Aradıkları şey *de facto* bir israf değil bir israf göstergesidir.” (Veblen, 2017, s. 17) ifadesiyle vurgulasa da aylak sınıfın egemenliği, gösterişe maruz kalan toplumsal katmanların ontolojik gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Öykünme sürecinin mülkiyet ilişkilerine zarar vermeksizin gerçekleştirilmesi, kültürel manipülasyonun toplumun bütün kesimlerine doğru genişlemesine bağlıdır.

5. Polanyi’nin Teorik Katkıları

Polanyi’nin -Veblen’de gözlemlenen kapsamlı bir teorik zeminden yoksun olsa dahi- kapitalist örgütlenme biçimine yönelik geliştirdiği tarihsel-antropolojik kritiğin kurumsal analiz açısından önemi yadsınamaz. Neoliberalizm vasıtasıyla yeniden görünürlük kazanan neoklasik yaklaşımın ‘kendi kendi üreten’ dinamiklerini sorgulayan Polanyi’nin iktisadi düşünceler tarihine kattığı perspektif son derece açık; liberal paradigmanın varsayımlarının irdelenmesi aracılığıyla piyasa ütopyasının reddi yahut piyasa ütopyasının reddi ile liberal paradigmadan çıkış. Polanyi’nin iktisat anlayışının dualistik yapısı ile Veblen’in kurumsal iktisat

geleneğinin uyum içerisinde olduğunu ifade etmekte beis görülmemelidir. Nitekim ahistorik-soyut iktisadi öznenin Veblen gibi Polanyi'nin çalışmalarında da yer almadığı gözlemlenebilmektedir.

“Aristoteles haklıydı: insan ekonomik değil sosyal bir varlıktır. O, maddi varlık edimindeki kişisel çıkarını korumayı değil, daha çok sosyal iyi oluş, sosyal statü, sosyal varlıklarını sağlamayı amaçlamaktadır” (Polanyi, 1947, s. 112).

Polanyi iktisadın formel biçiminin temelinde yatan nedensellik ilişkisini - kıtlık/tercih-, mantıksal olarak tutarlı ve araçsal olarak rasyonel çıktılar sağlamasına karşılık evrensel yasalar biçiminde kabul etmeyerek özsel ekonomiyi ön plana çıkarmaktadır (Polanyi, 1978, 280). Bu noktada, Menger'in ilk anlamı yetersizliği-kıtlığı (insufficient means), ikinci anlamı bolluk ve kıtlıktan bağımsız duyumsanan fiziksel ihtiyacı (tekno-ekonomik) tanımlayan biçim-öz ayrımı ile Polanyi'nin biçim-öz vurgusu ayrıştırılmalıdır (Hart, 2008, s. 1139) (Maucourant ve Plociniazak, 2013, s. 523). Zira Polanyi için neoklasik öğretinin varsayımları, kültürel şablonlarla biçimlendirilebilen-biçimlendirilmiş fenomenler olarak görünürlük kazanmaktadır. Veblen ve Polanyi'de iktisadi hayatın işleyi benzer dinamikler taşıırken; araştırma yöntemi, yapısalcılık, tarihselcilik, antropoloji ve zaman kavrayışı noktalarında önemli paralellikler okunabilmektedir.

“Öze ait kavramın kaynağı ampirik ekonomidir. Kısaca, gereksinimleri tatmin eden araçların sürekli sunumunu sağlayan çevre ile, insan arasındaki etkileşimin kurumlaştırılmış bir süreci olarak tanımlanabilir (...) O halde, ekonomi bir kurumlaştırılmış süreçtir. Burada iki kavram ortaya çıkmaktadır; süreç ve kurumlaşmışlık ” (Polanyi, 1978, s. 283).

Veblen'de 'düşünce alışkanlıkları' olarak tanımlanan kurumlar, Polanyi'de toplumun bütünlüğünü sağlayan ilke ve davranışlar biçimini almaktadır. Veblen'de kurumlar kültürel etki ve onay-kabul mekanizması vasıtasıyla somutlaşırken, Polanyi'de simetrik ve merkezil biçimde ortaya çıkan sosyal ilişkiler ile pekişmektedir. Polanyi, ekonomiyi toplumsal bütünlük açısından kararlı kılan üç temel ilkeyi vurgulamaktadır: sırasıyla otarşi, simetri ve merkezileşme gibi kurumsallaşma biçimleriyle işlevsel kılınan ev idaresi, karşılıklılık (reciprocity) ve yeniden dağıtım (redistribution) (Polanyi, 1978, s. 284-289). Piyasa sistemi ise değişim ilkesini bu yapıya entegre etmektedir (Lacher, 2016, s. 92) (Buğra, 2014, s. 19). Polanyi, bütünleştirici ilkeler vasıtasıyla iktisadi hayatın piyasa sistemine bağımlı olmadığını göstermeyi amaçlasa da piyasalara karşı kökten bir karşıtlık taşımamaktadır. Ancak ekonomik nitelikteki karşılaşmalar olarak yorumladığı ticaret ve para kullanımının geçmişi eski tarihlere kadar dayanıyor olsa da, fiyat belirleyici piyasalar baskın bir süre boyunca bütünleştirme şekillerinin gölgesinde kalmaktadır (Polanyi, 1978, s. 289).

Polanyi, 19. yüzyıl uygarlığını kararlı kılan sistemi ikisi ulusal ikisi uluslararası ve ikisi politik ikisi de ekonomik olmak üzere dört temel unsur üzerinden tanımlar; devlet bazında güç dengesi, uluslararası altın standardı, kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizması ve piyasa mekanizmasını ayakta tutan liberal devlet (Carlson, 2006, s. 34) (Polanyi, 2014, s. 35). 19. yüzyıla değin piyasa ilkeleri -kâr itkisi- ve buna bağlı davranış biçimleri -kişisel kazanç- gündelik yaşamın temel belirleyeni

olarak tezahür etmemektedir. Kâr eğiliminin pür karakteri, sürekli bir genişlemeyi işaret etmesi bakımından hem maddi üretimin kademeli artışını hem de artık değer kontrolünü zorunlu kılmaktadır. Liberal devlet ve piyasa mekanizmasının koordine işlevselliği kurumsal yapının tahribatını zorunlu kılmaktadır. Zira Polanyi'nin hayali metalar olarak tanımladığı emek, toprak ve para yalnızca, bütünleştirici ilkelerin doğal dinamiğini parçalayan kurgusal bir piyasa toplumu içerisinde metalaşma sürecinin nesnesi olarak tayin edilebilmektedir. Özü bakımından insan pratiklerini anlamlandıran emeğin, insan üretiminden bağımsız bir doğal unsur olarak toprağın ve yalnızca satın alma gücünün sembolik bir göstergesi olan paranın, Polanyi açısından rolü açıkça ortadadır;

"Hiçbiri satılmak üzere üretilmez. Emek, toprak ve paranın meta tanımı bütünüyle hayaldir" (Polanyi, 2014, s. 119-120).

Eğer emek, toprak ve para sırasıyla ücret, rant ve faiz olarak fiyatlanır ise, gelirlerin piyasadaki satışlar ile arasındaki köprü kolaylıkla kurulacak ve piyasa işlevsellik kazanacaktır (Polanyi, 2014, s. 115). Emek ve doğanın karşılıklı olarak birbirinden ve beraberce yaşamsal etkinlikten yabancılaştırma süreci dikkate alındığında, piyasa toplumunu sekteye uğratmayacak öznelerin inşası tutarlı bir çaba olarak görünmektedir. Zira eylemleri kazanç ve açlık güdüsü ile açıklanan, sosyal belirleyicilerden yadsınmış bireylere 'homoeconomicus' kavramı aracılığıyla *deus ex machina* rasyonellik atfedilmesi bu çabanın sonucu olarak okunmalıdır (Özel, 2000, s. 69-71). Çağdaş bilgi ekonomisi tartışmaları ve yeni kurumsal iktisat ekolü bu perspektifi somutlamaktadır: Meta-mülkiyet bağlamında tartışılan bilgi fenomeni birer üretim faktörü olarak kavrandığı sürece, liberal paradigma açısından piyasalaşmasının önü açılmaktadır. Teorik çatı ise aksak piyasa teşhisinden uzaklaşarak piyasa aksaklığına yakınsamaktadır. Benzer bir motivasyon ile işlem maliyetleri iktisadı, negatif dışsallıkların taraflarca çözülüşünü firma karakterizasyonu çerçevesinde kuramsallaştırdığı sürece piyasa toplumunu ve neoklasik metodolojiyi beslemektedir.

Polanyi'nin hayali metalaşma sonucunda vurguladığı "Ekonomi toplumsal ilişkiler içine yerleşecek (*embedded*) yerde, sosyal ilişkiler ekonomik sistem içine yerleşir (*disembedded*)" (Polanyi, 2014, s. 101) savı, piyasa mekanizması kontrolüne bırakılan sosyal yapıda meydana gelecek yıkıcı sonuçların habercisidir. Nitekim emeğin metalaşması ile dönüşüme uğrayan sosyal yapı, 21. yüzyıl tüketim toplumunu anlaşılır kılmaktadır. Diğer taraftan, toprağın metalaşması ile güncel çevresel sorunlar ve paranın metalaşması ile finansal balonlar arasında bağıntılar kurmak mümkün gözükmemektedir. Polanyi'ye göre piyasalaştırma eğilimi, sosyal kurumlarını korumak isteyen kesimler tarafından üretilecek doğal bir karşı hareketi tetiklemektedir (Polanyi, 2014, s.124). Karşı hareket, her zaman başarılı örgütlenemediği gibi totaliter rejimlere gebe olsa da (Buğra, 2014, s. 22-23), ekonomik liberalizm güdümünde mevzilenen devletin ideolojik aygıtlarının piyasalaştırıcı etkilerine karşı koymaktadır. Bu bağlamda; tam istihdam hedefi, temel ihtiyaçlara yönelik sosyal altyapı ve verimli endüstrilerin kamulaştırılması biçiminde şekillenen Keynesyen refah devleti, emek gücünün ücret artış baskısı sonucunda stagflasyon ile karşı karşıya kalacak olsa da önemli kazanımlar elde etmektedir (Devine, 2016, s. 59-63). Bretton Woods'un işlevini kaybeden sabi kur sistemi ve hammadde ihracatçısı ülkelerin fiyat politikaları karşısında yeniden

yükselen arz yönlü seçenek ise, 'şok doktrin'i vasıtasıyla piyasa mekanizması lehine yasa koyucu güç odağını yeniden inşa etmektedir. Neoliberalizm, 19. yüzyıl liberalizminin yöntem ve araçları ile işlerlilik kazanırken, bireyler kurumsal yapıdan bağımsız iktisadi özneler olarak kodlanmaktadır. Kültür endüstrisi ve ideolojik aygıtlar söz konusu olduğunda kamu müdahalesinin, piyasa mantalitesini sınırlayıcı rolü güncelliğini korumaktadır. Eğer planlama ve regülasyonun piyasaların yaratılması için zorunlu olduğu anlaşılır ise pozitif iktisadın sınırlarındaki 'regülasyon-deregülasyon' tartışması aşılarak ekonomi politığın alanına dahil olunabilir; kâr amaçlı regülasyon mu? toplumsal faydaya yönelik regülasyon mu? (Somers ve Block, 2014, s.30)

Tablo 1.1. Hibrit bir yaklaşım olarak Kurumsalcılık (Van Der Pijl, 2009, s. 128)

ONTOLOJİK YAPI	Alışkanlıklara dayanan insan eylemleri (taklit ve öykünme aracılığıyla)	Uyarlamalı davranış yoluyla gelişen toplumlar; kurum olarak belirginleşen alışkanlıklar	Survival Of The Fittest (Veblen) Double Movement (Polanyi)
EPİSTEMOLOJİK GÖRÜNÜM	Kullanışlı bilgi	Deneyim	Olgu Addedilen- varsayılan düzenleyici ilke

Veblen'in toplumsal üretim üzerinde erk sahibi olduğunu ifade ettiği aylak sınıfın tahakküm sınırları, Polanyi'de vurgulanan piyasalaştırma-metalaştırma aracılığıyla genişlemektedir. Veblen'in 'aylak sınıf'ın sürdürülebilirliğinin garantisi olan mülkiyet biçimine yönelik eleştirel bakış açısı, Polanyi'nin, toplumun gerçekliğinin karşısına koyduğu piyasa savunucuları tarafından ütopikleştirilmektedir. Piyasa güdümünde iktisat disiplini, Adam Smith'in ahlak anlayışından da John Stuart Mill'in özgürlük anlayışından da uzaklaşarak -kendi kurucu unsurlarına yabancılaşarak- fiziko-matematik bir disiplini evrilmektedir. Bu açıdan Polanyi'nin, üretim faktörlerinin birer meta olarak kavranışını tartışmaya açarak disiplin dışına itilmesinin, Veblen'in kurumsal iktisat anlayışının yadsındığı-gerilediği bir dönemde tezahür etmesi şaşırtıcı görünmemektedir. Endüstriyel etkinlikten kopuşu gerçekleşen zümrenin, üretim araçları üzerindeki kontrolünü meşrulaştıracak ideolojik zemin kendi kendini düzenleyen piyasa miti ile sağlanırken, verimsiz ticari faaliyetlere rağmen kâr itkisi, meta havuzunu genişletmektedir. Polanyi'nin makine çağı kritiğinin, pre-endüstriyel ekonomilere yönelik bir övgüden fazlasını işaret ettiği açıktır. Veblen'de ticari faaliyet-endüstriyel faaliyet ayrımının belirleyicisi olarak nitelikli üretimi baskılayan 'kâr' itkisi, Polanyi'nin endüstri toplumuna mesafesini anlamlandıran temel unsur olmaktadır. Dolayısıyla Veblen'in endüstriyel faaliyetlere verdiği önem ile Polanyi'nin metalaşma kritiği arasında çatışmadan çok -kronolojik farklılıklar giderildiğinde- net bir uyum gözlemlenebilmektedir.

Polanyi'nin karşı hareket kavramı, kültürel bir savunma biçimidir. Piyasa mekanizmasının geç evresi kültürün metalaşması ile somutlaşmaktadır. Bu çıkarsama, neoliberalizmin yıkıcı sonuçlarına karşılık piyasa karşıtı hareketlerin gelişmemesini gerek toplumsal gerekse özneler bazında açıklayabilmektedir. Zira kültür, kurumsal değişimin özü ise, kurumsal zeminde biçimlenen rasyonel davranış kalıpları ve kültürel değişim arasındaki bağ organiktir. Sosyal ilişkilerdeki

kurucu unsurların metalaşması (*disembedded*), bireylerin yaşam anlatısını piyasa güdümlü iktisadi organizasyonların sınırlarına hapsedmektedir. Farklı bir söylemle; neoliberalizm evresinde, piyasa mantalitesinin kurumsallaşarak hakim düşünce alışkanlığı haline evrilmesi, kültürel manipülasyon vasıtasıyla *homoeconomicus*'a işlevsellik kazandırmaktadır.

6. Üretimde Dönüşüm: Boş Zamanın İşgali ve Çalışma Etiğinin Düşüşü

Piyasaların araçsal rasyonalitesi ile, sosyal bir varlık olarak bireylerin prosedürel rasyonalitesi arasındaki uyumsuzluk; aşırı üretim ve aşırı kredilendirme imajları ile karakterize olan çağdaş kapitalizmde belirsizleşmektedir. Çalışmanın olumsuz, boş zamanın ise tefekkür olarak kavrandığı Antik Yunan ile (Omay, 2009, s. 39-41), boş zamanın günah olarak tanımlanarak çalışmaya kutsallık addedilen Protestan reformizmi (Aytaç, 2002, s. 236) arasındaki süreç çalışma-boş zaman ilişkisinde yaşanan tarihsel kırılmayı gözler önüne sermektedir. Sermayenin doğumunda önemli rol oynayan püriten anlayış (Marks, 2013, s. 269) (Weber, 2016, s. 159-186), tasarruf eğilimi vasıtasıyla mevcut mülkiyet ilişkilerini katılaştırmaktadır. Adam Smith'in, işbölümünün önemini vurguladığı meşhur toplu iğne örneği ile Henry Ford'un kitlesel üretimin dayanağı kıldığı montaj hattı-üretim bandı arasındaki 150 yıllık süreçte ise sermayenin şiddeti, emeğin edilgenleşerek pasifize nitelikler ile donatılmasından beslenmektedir. Sermayenin yeniden üretimi ise, işgücü açısından mekan ve zamanın mekanikleştirilmesini gerektirmektedir. Bu gereklilik -dolayısıyla edilgenlik-, zaman kısıtı dikkate alındığında boş zamanın, çalışma-iş saatlerinin uzantısı olarak dizayn edilmesi ile karşılanmaktadır (Aytaç, 2002, s. 237). Neoliberal evre ise, çalışma-boş zaman kurgusunu, iş saati ve işbölümünün dezenformasyonu ile bir adım daha ileri götürmektedir. Gramsci'nin (1971, s. 302) yalnızca üretimi değil bireyi de tasarladığını ifade ettiği fordizmin, post-fordist evreye nazaran daha toplumsal bir niteliğe sahip olması ise neoliberalizmi anlama bakımından önemli bir nokta olarak görülebilir.

“Gerçekten de katı modernite, aynı zamanda ağır kapitalizm- sermaye ile işgücü arasında gerçekleşen ve karşılıklı bağımlılıkla pekiştirilmiş birlikteliğin- çağıydı. İşçiler, geçimlerini sağlamak için istihdam edilmeye ihtiyaç duyuyordu; sermayenin ise kendini yeniden üretmek ve gelişmek için insan gücüne ihtiyacı vardı” (Bauman, 2017, s. 204).

Bu noktada odak, salt boş zaman-iş saati ayrımından ziyade, çalışma eyleminin işgücü tarafından içkinleştirilmesinde yatmaktadır. Polanyi'nin “ Bugüne kadar hiçbir düşünür sanayi toplumu alanında Robert Owen'dan daha ileriye geçememiştir (...) Öncelikle ekonomik bir sorun olarak görünen şeyin aslında sosyal bir sorun olduğunu anlamıştı” (Polanyi, 2014, s. 188-190) ifadeleriyle tanımladığı Owen ve 19. Yüzyılın henüz başlarında onun öncülüğünde gerçekleştirilen New Lanark deneyimi; çalışma ve boş zaman ayrımının emek lehine düzenlendiği koşullarda, iş alanı ve yaşam alanı bir aradalığının *toplumsal fabrikalar* yaratmayacağını, aksine üretim olanaklarını sekteye uğratmadan sosyal kurumların gelişimini sağlayacağını göstermektedir. Nitekim kurumsal yapıyı değiştirmeye yönelik doğal eğilim, yüksek kâr oranlarının çekimine karşılık Owen'a yönelik desteği olumsuz yönde etkilemektedir (Adaçay ve İslatince, 2013, s. 93). 19. Yüzyılın, ağır çalışma saatleri, çocuk işçilik gibi yıkıcı unsurlar ile donatılmış endüstriyel karakterine karşılık, New Lanark deneyiminde, ilkel

anlamda dahi olsa anaokulu ve huzurevi yapıların varlığı, sorunun birer optimizasyon değil paradigma sorunu olduğunu tanıtlamaktadır (Owen, 2006, s. 71-97). Gerçekten de belirli bir fabrika-işletme bölgesinde yaşamını sürdüren işgücünün boş zamanı, iş mekanından bağımsız çalışan bir işgücünden daha nitelikli ve özgürleşmiş olabilmektedir.

Çalışanların mesai saatleri dışında elektronik postalarına bakmama hakkının tartışıldığı, 2016 yılında Fransa’da düzenlenen çalışma yasası (Guardian, 2016), ve benzer dinamikler ile Almanya’da tartışılan ‘anti-stress yasası’ (Guardian, 2014), teknolojik gelişmenin çalışanların iş saati dışında istihdamını kolaylaştırdığını gösterirken, sermayenin rijit karakterini de açığa çıkarmaktadır. Döneminin endüstriyel üretim biçimleri vasıtasıyla Owen’ın ulaştığı anaokulu-huzurevi gibi sosyal kurumlar, Polanyi’nin piyasa toplumunda, Veblen’in aylak sınıfı için ticaret sahası olarak organize edilmektedir. Eğer kültürel-kurumsal faktörler, sermaye lehine meta görünümü alır ise, toplumun yeni düşünce alışkanlıkları da göstergesiz eğilimde olacaktır. Bu bağlamda, Owen’ın tarihsel mirasının ‘hayalperest’ olarak nitelendirildiği göz önüne alındığında, sermayenin sınıfsal tavrı ile iktisat disiplininde tanık olunan metodolojik tekçilik arasındaki organik bağlar anlaşılabilir.

Neoliberalizm ile özdeşleşen ‘sanayisizleşme’ terimi, endüstriyel faaliyetlerden hizmet sektörüne doğru olan yönelimi tanımlamaktadır ki buna bağlı olarak hizmet sektörü bazlı bir ekonominin yapısı, emek gücünün sürekli değil, proje bazlı olarak tasarlanmasını gerektirmektedir (Standing, 2015, s.61-71). Katı moderniteden akışkan moderniteye geçiş, işgücünün zihninde ‘uzun vade’ anlayışını ‘kısa vade’ye evriltirken (Bauman, 2017, s. 205), geçen yüzyıla özgü meslek örgütleri parçalanmakta, potansiyel işgücü kısa vadeli sözleşmeler vasıtasıyla güvencesizlik-kaygı iklimine itilmektedir. Rutin üretim organizasyonlarından dışlanım geleneksel katmanlar yerine *network*’leri gerekli kılmakta, değişken mal ve hizmet skalasına hızlı karşılık verebilecek çok yönlü ve çok rollü bir işgücü tanımlanmaktadır. Esnekliğin, holografik ‘nitelikli emek’ argümanına; yöneticisiz yönetim ve bürokrasisizleşme söylemleri ile ortaya çıkan (Capital, 2015), Holakrasi ve benzeri modern üretim organizasyonlarında daha sık rastlanabilmektedir.

Tablo 1.2. Üretim İlişkilerinde Dönüşüm (Sennett, 2017, s. 51-62) (Sennett, 2015, s. 50)

Esnek Üretimin Kurucu Unsurları	Kısa Vade Üretici Kimliği
Kurumların Kökten Dönüşümü	Düşük Kurumsal Sadakat
Üretimde Esnek Uzmanlaşma	İşçiler Arası Enformel Güvenin Azalması
İktidarın Merkezileşme Olmadan Yoğunlaşması	Kurumsal Bilginin Zayıflaması

Firmanın kâr amaçlı bir kuruluş olmasından kaynaklanan araçsal rasyonalite, yatay yönetim argümanının ilerici yönünü baskılamak, firmanın yapısı gereği karar verici bir mercii ihtiyacı doğmaktadır. Emek-sermaye çatışması, lider-takım oyunu tasvirini kazansa da Ricardo’cu antagonizma yadsınmamaktadır. Firma dışı güvencesizlik ortamı ve firma içi gizli hiyerarşi ücretleri baskılamak; esnek görev dağılımı birer dayatma biçimini almakta, çalışma-boş zaman ayrımı belirsizleşmektedir. Emeğe iş alanı ve iş saati belirsizliği altında belirli prestijlerin kazandırılması, bireyler bazında unvan enflasyonundan başka somut bir sonuç

yaratamamaktadır (Standing, 2014, s.37). Üstelik, emeğin metalaşmasının nihai sonucu olarak çalışanların kendilerini değerlendirebilecek birer varlık olarak nesneleştirilmesi, çalışma içgüdüsünün dezenformasyonuna ve informel bağların-sosyal normların tahribatına neden olmaktadır. Kültürel-kurumsal yapıda gerçekleşen negatif yönelim ise toplumsal sermayeyi parçalamaktadır. Üretim organizasyonlarındaki 'kimliksizleşme' eğilimine karşılık, üretici güçlerin 'kendilerini yeniden üretme' motivasyonunun kaynağı tüketim fenomenini işaret ettiği sürece; üretici güçlerin 'karşı hareket' dinamikleri aşınmaktadır.

7. Tüketimde Dönüşüm: Göstergeleşme ve Tüketim Estetiği

Tüketim kararları üzerindeki belirleyici etmenleri salt iletişim aygıtları, politik etki ve manipülasyon koşulları ile açıklamadan önce, tüketim eğilimi ve üretim ilişkilerindeki dönüşüm arasındaki bağıntıyı tahlil etmek son derece önemli. Zira iktisadi açıdan, yeni üretici kimliğinin yarattığı içsel baskı, tüketim toplumu olgusunun temel dayanağını oluşturmaktadır. Emek piyasasındaki mevcut güvencesizlik ve belirsizlik koşullarında yükselen belirsizlik durumu geleceğe yönelik bireysel kaygıyı tetiklemektedir.

İdeal tercih kaygısı, seçimlerin neticesindeki belirsizlik, tercih ve seçimlerin başkaları tarafından nasıl karşılanacağı yargısı, başkalarının tercih ve seçimleri ve bireysel tercihlerin özgürlüğünden duyulan şüphe gibi birçok unsur göstermektedir ki tercih olanaklarının genişliği, geleceğe dönük kaygıyı gidermekten ziyade derinleştirmektedir (Salecl, 2014b, s. 19-25). Dışsal faktörler de dikkate alındığında; üretim ilişkilerinde tezahür eden kimliksizleşmenin tüketim nesnelere tahvili süreklilik kazanmaktadır. Esnek yapıya uyum sağlaması beklenen öznelere, somut tüketim nesnelere vasıtasıyla kimlik geliştirme çabası üretim ve tüketim olguları arasındaki diyalektiği kuvvetlendirmektedir; tüketim nesnesinin kavramsal genişlemesi (göstergeleşme) ve kaygının şiddetinin gösterge tüketim nesnelere aracılığıyla hafifletilmesi, *vice versa*. Bu aşama, kültür endüstrisi araçlarının tecimsel açıdan tamamlayıcısı olan esnek kredi mekanizması ile modern şablonuna ulaşmaktadır.

“Arzulanan nesnelere mevcut alım gücünü aşsa da kredi mekanizmaları yardımı ile cazip hale getirilir ve bu borçlanma kederli duygular doğurur; böylelikle ücretli emeğe dayalı bağımlılık yakın gelecekte bekleyen geri ödemelerin yarattığı baskılar yüzünden iyice artar- bilindiği gibi, yirmi yıl boyunca ücretli çalışmak zorunda kalacak 'yeni yuva kurmuş gençlerin' aldığı konut kredisinden daha güçlü bir 'toplumsallaştırma' mekanizması yoktur” (Lordon, 2014, s. 52).

Adorno ve Horkheimer'in meşhur 'kültür endüstrisi' araçları, kitle-iletişim aygıtları üzerinden, muğlaklaşan boş zamanın kitlesel tüketime olanak sağlayacak biçimde dizaynını sağlamaktadır. Kültürel yapıyı biçimlendiren değerler, piyasa mekanizması aracılığıyla üretilmekte ve iletişim araçları üzerindeki hegemonya vasıtasıyla dağıtılmaktadır. Mübadele değeri ile ölçülen metaların kültürel bir nesne olarak tahayyülü, nihayetinde kültürün de metalaşmasını gerektirmektedir (Featherstone, 2013, s. 40). Zira nesnelere kültürel nitelikler ile donatılması metalara birer imaj görünümü kazandırırken, tüketimin somut nesnesi, soyut-manevi meta görünümüne doğru genişlemektedir.

Veblen'in gösteriş amaçlı tüketim kavramı; özne ile süje arasında doğrudan bir ilişkiden ziyade, özneler arası sosyal statü belirlenimini işaret etmektedir. Kurumsal-kültürel yapının birer meta olarak kavranmaya açık olduğu neoliberalizm koşullarında, aylak sınıfın ve onun tüketim alışkanlıklarını takip eden toplumsal katmanların arzu nesnesi de dönüşüme uğramaktadır. Polanyi'nin piyasalaşma kritiği bu noktada tamamlayıcı olmaktadır; gösterişçi tüketiminin sürdürülebilirliği piyasa dışı kültürel normları üretime dahil edecek kerte bir metalaşma sürecini gerektirirken, metalaşmanın kendi iç dinamikleri de aylak sınıfın ontolojik zeminini tayin etmektedir.

Üretim ilişkilerindeki kimliksizleşmeden kültür endüstrisi araçlarının işlevselliğine değin, içsel ve dışsal birçok faktör, metanın değişen ve derinleşen anlamını pekiştirmektedir. Basit fizyolojik tüketim ihtiyaçlarının dahi birer deneyim ürünü biçiminde giderilme arzusu, üretilen mal ve hizmetlerin post-fordist tüketim biçimini serimlemektedir. Geleneksel ürün formlarına ek olarak; bireyselleşmiş ve hibrit tüketim kalıpları, tüketim zamanı ve yerlerinin sıkıştırılması gibi unsurların yüksek belirleyiciliğe sahip olduğu gözlemlenmektedir (Yanıklar, 2010, s. 29). Ürünün farklılaştırılarak özelleştirilmesi, üretim ilişkilerindeki yabancılaşmanın nesnelere tahvili bağlamında okunabileceği gibi, Veblen'ci literatürde endüstriyel çıktının değersiz nitelendirilmesi argümanı ile de paralellikler kurulabilmektedir. Nitekim metalar, ardılı gelen ürünlere alan sağlayacak kadar hızlı tüketilebilir ve egemen (aylak) sınıfın hiyerarşik mesafeyi yeniden üretebilmesine olanak sağlayacak kadar kitleselleşmiş olmalıdır. Farklı bir söylem ile, sürekli yenilenen nesnelere dünyasında yeni ürünlerin arzı, tüketici gruplarının alt katmanlarından bu ürünlere yönelik erişim ile üst katmanların toplumsal mesafeyi yeniden tesis için yöneldikleri enformasyonel yatırım arasındaki süreçte belirlenmektedir. (Featherstone, 2013, s. 48)

Gıda sektöründe 3. nesil ürün modasından, turizm sektöründe butik mekan yönelime, internet alışverişinde kişiye özel tasarım olanaklarından, nostaljik ürünlerin yeniden üretimine oldukça geniş bir spektrumdaki mal ve hizmete fiyat katılığı altında ulaşılabilirlik, iki unsur ile kendini gerçekleştirmektedir; bireyselliklerini üretme arzusundaki öznelerin, gelir-harcama mekanizmasını yadsıyarak öykünme sürecine dahil olması ve bu yadsımayı rasyonel kılan kültürel yapının kurumsallaşması.

Talepte bulunduğu ürünün farklılık yaratan niteliğinden uzak -eksik bilgi ve yabancılaşma- ve benzer uzamda arz edilen ürün skalasının karşılaştırmalı analizini gerçekleştirebilecek bilişsel sınırsızlıktan mahrum -kısıtlı rasyonelite- öznelerin deneyim tüketimi, simülatif bir olgu olarak 'kültür algısı' ile süreklilik kazanmaktadır. Üstelik piyasa dışı sosyal etkinliklerin - müzik dinletileri, sanat galerileri vs - karnavalesk biçimlerde ticari bir alanda ifası, tüketicilerin kendilerini piyasa dışı bir sosyal yapının parçası olarak algılayışını kolaylaştırmakta ve toplumun farklı katmanları arasındaki gelir farklılığını muğlaklaştırmaktadır. Tikel bağlamda özneler; ücret mekanizması karşısında edilgenleştikçe, geleneksel tüketici kalıbını yadsıma eğilimi göstermektedirler. Piyasa mekanizması ise, aşınan piyasa dışı kültürel normları ikame edecek, müzik kültürü, giyim kültürü, yemek kültürü vb. tüketim bazlı fenomenleri üreterek süreci normalleştirmektedir. Post-modern kapitalizm; üretim-tüketim ilişkisinin keskinliği ile üretici-tüketici

ayrımının okunaksızlığını bir arada taşımaktadır. Bu açıdan, arzulanın metanın finansal kolaylıklar vasıtasıyla, orta ve aşağı sınıflar tarafından ulaşılabilirliği, toplumsal refahı olumlu yönde etkilemek bir kenara, üst sınıfların iktidarını ve toplumsal hiyerarşiyi somutlaştırmaktadır (Baudrillard, 2015, s. 70). Zira arzuların istekler, isteklerin ise ihtiyaçlar olarak türetildiği üstyapı ve meta birikiminin devasa boyutlara ulaştığı altyapı güdümünde kapitalizmin devamlılığı, bireylerin kendilerini gerçekleştirebileceği algısı üzerinden sağlanmaktadır (Yanıklar, 2010, s.25).

“Upperclass’ın (üst sınıflar) beyaz eşya ya da lüks gıda maddeleri konusundaki üstünlüğünün maddi kazançla ilgili değer ölçütlerine bakılarak belirlenmesi çok zordur. Bu yüzden bu sınıfın sahip olduğu mutlak ayrıcalığın kökeninde itibar ve bolluk gibi göstergelerden çok gerçek karar, yönetim, politik ve ekonomik iktidar çevreleriyle göstergeleri ve insanları belirli bir düşünce doğrultusunda yönlendirmek gibi amaçların bulunup bulunmadığına bakmakta yarar var; zira ‘Ötekileri’, yani lower (alt sınıfı) ve middleclass’ı (orta sınıf) ancak bu şekilde bir bolluk ülkesinde yaşadıkları gibi bir hayalin peşinden koşturabilmektedirler” (Baudrillard, 2009, s. 54).

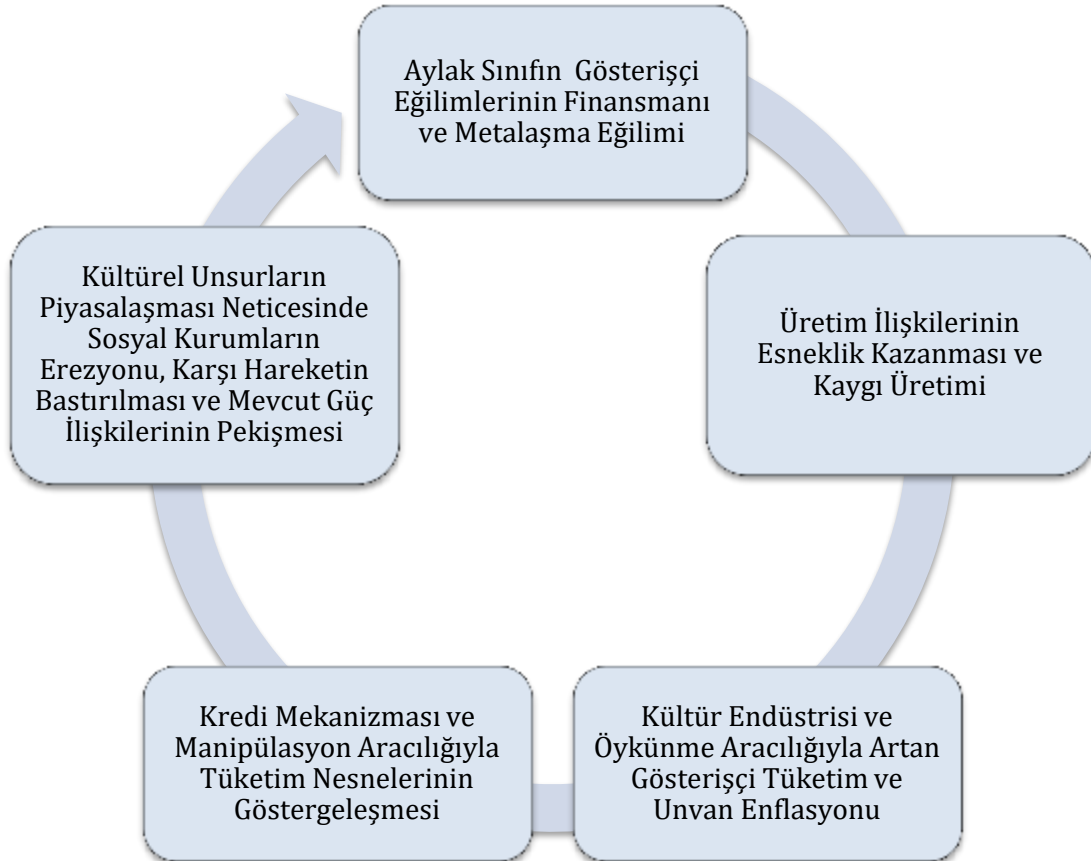
8. Sonuç

Özneler dahil oldukları toplumsal ve ekonomik organizasyonlardan, belirli bir etkiye maruz kalarak ayrılırlar. Bu etkinin vektörel yönü, piyasa toplumu koşullarında güç ilişkilerini işaret etmektedir. Piyasanın, zamanın kontrolüne bağımlı *ratio*’su ile değişken-açık uçlu sosyal bağların bir aradalığı, kurumsal yapının piyasa lehine yeniden üretimini zorunlu kılarken piyasa normları ile sosyal normlar arasındaki sınırlar da belirsizleşmektedir. İnsan toplumsal bir varlıktır. Toplumsalın süzgecinde tanımlanan duygular -ve nihai olarak kültür- onu dönüştürür; toplum kavramı somutlaşırken varlık da bireye dönüşür. Bireye özgü farklılıklar ve uyumsuzluklar dahi toplumsalın dinamiklerinde kodlanır; bu Veblen’in kurumsal yapı analizinin temel tahlilidir. Dışsallıkların içselleştirilmesi bağlamında toplumun, kültürel yeniden üretimin nihai mekanı olarak görülmesi kaçınılmazdır. Ancak toplum ve kurucu unsurları, piyasa mekanizmasının kontrolüne dahil oldukça; kapitalizmin yeniden üretimi için gerekli koşullarda kendiliğinden sağlanmış olur. Polanyi’nin piyasa toplumu eleştirisi ise, bu noktada güncelliğini korumaktadır.

Metaların, kültür endüstrisinin modern araçları aracılığıyla bireylere sunduğu kimlik kalıpları, bireyler tarafından toplumsallaştırılmakta ve piyasa mantalitesi kurumsallaşmaktadır. Marglin’in ifadeleriyle “ varoluşsal sorunların çözümünün başlıca aracı mallar oldukça, daima daha fazlasını isteyecek olan bir toplumda anlamlı ilişkilerin yerini mallar ve hizmetler almaktadır (Hill ve Myat, 2017 s. 40)”. Polanyi’nin ‘karşı hareket’ kavramıyla vurguladığı piyasa-dışı kurumsal nitelikler de Veblen’in içgüdü kategorileştirmesi de bu kaynaktan beslenmektedir. Prosedürel rasyonalite, kurumsal-kültürel bir perspektifi zorunlu kılmaktadır. Gerçekten de özneler, her ne kadar manipülasyona maruz kalıyor olsalar da birer karşı hareketin parçası olabilecek kertede *ratio* sahibidir ve eylemlerinde içgüdüsel faktörlerin belirleyiciliği kaçınılmazdır. Tüketim toplumu; deneyim tüketimi vasıtasıyla kimlikler sunarak, piyasalaşmanın getirdiği belirsizlik kaynaklı

kaygıyı ve tahribatı, nesnelere ve imajlara tahvil etmektedir. 20. Yüzyılın parçalanmış sosyal yapısı kaygı ve güvensizliğin metalar aracılığıyla telafisine hız kazandırırken; çağdaş kapitalizmin emek piyasası ise kaygı üretimini daimi kılmaktadır (Salecl, 2014a, s. 55). 'Yeniden üretim' fenomenini iktisadi hayatın merkezine yerleştiren üretim ve tüketim ilişkilerinin neoliberal evresi; varolan kurumsal sorunların analizinde, Veblen'ci bir söylem ile 'hesaplanabilir gelecek' kısıtında dahi çözüm sunamamaktadır. Zira metalaşmanın nihayetinde yaşanan bireyselleşmeyi ve yıkıcı kurumların yükselişini, daha çok metalaşma ve mevcut metayı daha çok gösterge ile donatma çabası takip etmektedir. Yerleşik iktisat öğretisiyle aşılmaya çalışılan krizlerin ise, bizzat iktisadın yapılaşmış şiddetinden beslendiği sıklıkla görmezden gelinmektedir (Sarfati, 2014, s. 3-4). Veblen ve Polanyi'nin fikirleri ise deterministik ve amorf metodolojinin aksine zengin bir kurumsal zemin sunmaktadır. Piyasa ideolojisine düşünömsel karakter kazandıran retorikğin yadsınması, deontolojik değil bilimsel bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 1.3. Polanyi ve Veblen Ekseninde Yeniden Üretim

Kaynakça

- Adaçay, F.R. ve İslatince, H. (2013). İktisadi Düşünceler Tarihi. İstanbul: Ekin
- Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat üniversitesi sosyal bilimler dergisi*.12 (1). Ss. 231-260
- Baş Dinar, G. (2013). Kurum, içgüdü ve alışkanlık kavramları temelinde veblen'in kurumsal evrim teorisi. *Amme idaresi Dergisi*. 46(4). S. 45-65.
- Baudrillard, J. (2015). Tüketim Toplumu. İstanbul: Ayrıntı
- Baudrillard, J. (2009). Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri. (Çev. O. Adanır ve A, Bilgin.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bauman, Z. (2017). Akışkan Modernite. İstanbul: Can
- Behrent, M.C. (2016). Karl Polanyi and the reality of society. *History and theory*. 55. s. 433-451.
- Buğra, A. (2014). " Önsöz", *Büyük Dönüşüm*. İstanbul: İletişim.
- Capital (2015). Yöneticisiz yönetim çok daha başarılı. <https://www.capital.com.tr/yonetim/yeni-trendler/yoneticisiz-yonetim-cok-daha-basarili>. (Erişim Tarihi: 15.10. 2017)
- Carlson, A. (2006). The problem of karl polanyi. *The intercollegiate review*. Spring. 41(1). s. 32-39.
- Devine, P. (2016). 1970'ler ve sonrası: enflasyonun ekonomi politikası ve sosyal demokrasinin krizi. (Drl: A. Buğra, K, Ağartan). 21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak. Bir siyasi proje olarak piyasa ekonomisi. İstanbul: İletişim. s. 57-76
- Featherstone, M (2013). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. İstanbul: Ayrıntı.
- Gramsci, A. (1971). Americanism and fordism. (Der. Q. Hoare. G. Nowell-Smith.) selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci. Londra: Lawrence and Wishart
- The Guardian (2014). <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/18/germany-law-work-related-stress> (Erişim tarihi: 25.03.2017)
- The Guardian (2016). <https://www.theguardian.com/money/2016/dec/31/french-workers-win-legal-right-to-avoid-checking-work-email-out-of-hours> (Erişim tarihi: 25.03.2017)
- Gürkan, C (2007). Veblen, Schumpeter ve teknoloji. (Ed: E. Ozveren). Kurumsal iktisat. s. 237-281. Ankara: Heretik
- Güleç, C. (2015). Thorstein veblen ve gösterişçi tüketim kavramı. *Mef Üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü dergisi*. 38. s. 62-82.
- Hart, K. (2008). Karl Polanyi's Legacy. *Development and Change*. 39(6). s. 1135-1143
- Hill, R. Ve Myatt,T. (2017). İktisat: eleştirel ders kitabı. Ankara: Heretik

- Hodgson, G. M. (1994). Precursors of Modern Evolutionary Economics: Marx, Marshall, Veblen, and Schumpeter. (Ed: England, R.W). *Evolutionary Concepts in Contemporary Economics*. Michigan: The University of Michigan Press. s. 9-35
- Hodgson, G.M. (1998). On the evolution of thorstein veblen's evolutionary economics. *Cambridge journal of economics*.22. 415-431
- Hodgson, G. M. (1994). Precursors of modern evolutionary economics: Marx, Marshall, Veblen, and Schumpeter.(Ed: England, R.W). *Evolutionary Concepts in Contemporary Economics*. Michigan: The University of Michigan Press. s. 9-35
- Hodgson, G.M. (2003). Darwinism and institutional economics. *Journal of economic issues*. Vol 37. S. 85-97.
- Hodgson, G.M. (2016). Karl polanyi on economy and society: a critical analysis of core concept. *Review of social economy*. 75(1). S. 1-25.
- Hürmeriç, P. Ve Baban, E. (2012). Simmel, Veblen ve Sombart'ın penceresinden hedonik tüketim: ütopyada negotium ve otium. *Global media journal TR edition*. 2(4). S. 87-101
- Kama, Ö.(2011) Yeni kurumsal iktisat okulunun temelleri. *Gazi üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*. 13(2). 183-204.
- Keynes, J. M. (2010). Genel Teori. İstihdam, faiz ve paranın genel teorisi. İstanbul: Kalkedon
- Kızılkaya, E. (2007). Weber, veblen ve 'kapitalizmin ruhu'. (Ed: E. Özveren) Kurumsal İktisat. S 143-199. Ankara: İmge Kitabevi.
- Küçükkalay, A.M. (2015). İktisadi Düşünce Tarihi. İstanbul: Beta.
- Lacher, H. (2016). Hafif Dönüşüm: Karl Polanyi'nin mirasına itiraz. (Drl: A. Buğra, K, Ağartan). 21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak. Bir siyasi proje olarak piyasa ekonomisi. İstanbul: İletişim. S. 77-97
- Lordon, F. (2014). Kapitalizm Arzu ve Kölelik. İstanbul: Metis
- Luban, D. (2017). The Elusive: Karl Polanyi. Dissent. Spring. S.. 68-78.
- Marks, K. (2013). Kapital (4. baskı). İstanbul: Yordam
- Maucourant, J. ve Plociniazak, S (2013). The institution, the economy and the market: Karl Polanyi's institutional thought for economists. *Review of political economy*. 25(3). S. 512-531.
- McCloskey, D. (1983). The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature*. 21(2). June. S. 481-517.
- Medema, S. H., Mercurio, N. ve Samuels, W. J. (1999). Institutional law and economics. *Encyclopedia of law & economics*. S. 418-455

- Mendell, M. (2003). Karl Polanyi and instituted process of Economic democratization. Polanyian perspectives on instituted economic processess, Development and Transformation'da sunulan bildiri. University of Manchester. S. 1-13
- Milonakis, D. ve Fine,B. (2009). From political economy to economics. Londra: Routledge'den aktaran
- Önder,İ. (2015). Thorstein Veblen: çok yönlü bir iktisatçı. (Ed: A. Öncü). Thorsten veblen kullanım kılavuzu. S. 55-79.İstanbul: Habitus.
- Omay, U. (2009). Emegın Kùltür ve Manipùlasyon Teorisi. İstanbul: Beta
- Owen, R. (2006). Yeni toplum görüşü ve Lanark Raporu. (Çev. L. Akalın). İstanbul: Kaynak
- Öncü, A. (2015). Zeki, alaycı ve bilgili bir eleştirmen: thorstein veblen.(Ed: A. Öncü). Thorsten veblen kullanım kılavuzu. S. 7-25. İstanbul: Habitus
- Önder,İ. (2015). Thorstein Veblen: çok yönlü bir iktisatçı. (Ed: A. Öncü). Thorsten veblen kullanım kılavuzu. s. 55-79. İstanbul: Habitus.
- Özel, H. (2000). Ölümün politik iktisadı: Polanyi ve marx'ın insan anlayışlarına dayanan bir deneme. *H.Ü. iktisadi ve idari bilimler fakùltesi dergisi*. 18(2). S. 61-81
- Özçelik,E. (2007). Kurumlar, kurumsal iktisat ve Avusturya okulu. (Ed: E. Özveren) Kurumsal İktisat. S. 201-235. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özveren, Y. E. (1998). An institutionalist alternative to neoclassical economics? Review. 21(4). s.469-530'dan aktaran Beyhan, B.(2007).Evrım metaforu, kurumsal iktisat ve çağdaş bölge-mekan bilimi. (Ed: E.Özveren) Kurumsal İktisat. s. 401-440. Ankara: İmge Kitabevi
- Özveren, E. (2007).Kurumsal iktisat: aralanan karakutu. (Ed: E. Özveren). Kurumsal İktisat. S. 15-43. Ankara: İmge Kitabevi,
- Polanyi, K. (1947). Our Obsolote Market Mentality. *Commentary*. 3. S. 109-117
- Polanyi, K. (1978). Kurumlaştırılmış süreç olarak ekonomi.(Çev. E. Mahçupyan) *Demokrasi için toplumcu düşün*. 4. S. 279-299
- Polanyi, K. (2014). Büyük dönüşüm çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri. İstanbul: İletişim
- Salecl, R. (2014a). Kaygı Üzerine. İstanbul: Metis.
- Salecl, R. (2014b). Seçme İkilemi. İstanbul: Metis.
- Sarfati, M. (2014). İktisadın Gizemi, İktisadın Geleceği. *Hukuk ve iktisat araştırmaları dergisi*. 6(2). S. 1-14
- Sawyer, S. (2015). Was thorstein veblen a revisionist marxist?. *Journal of economic issues*. 49(2). S. 467-473
- Schumpeter, J. (2010). Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi (Çev. H. İlhan.). Ankara: Alter

- Sennett, R. (2015). Yeni Kapitalizmin Kültürü. (Çev. A, Onocak) İstanbul: Ayrıntı.
- Sennett, R. (2017). Karakter Aşınması. (Çev. B. Yıldırım) İstanbul: Ayrıntı
- Somers, M. ve Block, F. (2014). The Return of Karl Polanyi. *Dissent*. Spring. s. 30-33.
- Stadler, F. (2017). Ernst Mach and Pragmatism – The Case of Mach’s Popular Scientific Lectures (1895). (Drl. S. Pihlström, F. Stadler, N. Weidtmann.) *Logical Empiricism and Pragmatism, Vienna Circle Institute Yearbook 19*. S. 3-14. Switzerland: Springer International Publishing.
- Standing, G. (2015). Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf. (E. Bulut). İstanbul: İletişim
- Veblen, T. B. (2017). İktisat neden evrimsel bir bilim değildir?. (Drl. E. Kırmızıaltın) Seçilmiş makaleler. S. 71-92. Ankara: Heretik
- Veblen, T. B. (2015). Aylak sınıfın teorisi: kurumların iktisadi incelemesi (1. Baskı). Ankara: Heretik.
- Veblen, T. B. (2017). Marjinal faydanın sınırlılıkları. (Drl. E. Kırmızıaltın) Seçilmiş makaleler. S. 177-193. Ankara: Heretik
- Veblen, T. B. (2017). Çalışma içgüdüğü ve emeğin usandırıcılığı. (Drl. E. Kırmızıaltın) Seçilmiş makaleler. S. 25-40. Ankara: Heretik
- Veblen, T. B. (2017). Kadın giyiminin iktisadi teorisi. (Drl. E. Kırmızıaltın) Seçilmiş makaleler. S. 13-24. Ankara: Heretik
- Weber, M. (2016). Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu. Ankara: Dorlion
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma. *C.Ü. sosyal bilimler dergisi*. 34(1). 25-32.
- Van Der Pijl, K. (2009). A survey of global political economy. <https://libcom.org/files/A%20survey%20of%20global%20political%20economy.pdf> (Erişim tarihi 20.11.2017)

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.